

بازنگاهی به

تحریر نفس

رسول حسین پنا

باشرف

استاد سید محمد موسوی

www.ketab.ir

سرشناسه: حسین پور، رسول، ۱۳۶۲ -

عنوان و نام پدیدآور: بازنگاهی به تجرد نفس رسول حسین پور؛ باشراف سید محمد موسوی

مشخصات نشر: تهران: بنیاد حکمت اسلامی صدرا، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ۲۵۶ ص.

شابک: 978-600-5101-72-0: ۱۱۶۰۰۰ ریال.

وضعیت فهرست نویسی: فیا

اهداشت: کتابنامه: ص ۲۴۹ - ۲۵۴.

رداشت: نمایه.

موضوع: نفس -- تجرد.

سبوع: خود(فایده).

موضوع: فلسفه اسلامی.

شناسه افزوده: موسوی، سید محمد، [استاد].

شناسه افزوده: بنیاد حکمت اسلامی صدرا

رده بندی کنگره: ۵۵ B ۱۳۰۵ ۵/ن

رده بندی دیویی: ۱۸۹/۱

شماره کتابشناسی ملی: ۱۲۰۲۲۵

بازنگاهی به تجرد نفس

نوشته: رسول حسین پور

چاپ اول تابستان ۱۳۹۳، ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: شومیز ۱۱۶۰۰ تومان

نشانی: تهران، بزرگراه رسالت، روبروی ضلع شمالی مصلای بزرگ تهران.

مجمع امام خمینی (ره)، بنیاد حکمت اسلامی صدرا

صندوق پستی: ۱۵۸۷۵/۶۹۱۹، تلفن: ۸۸۱۵۳۲۲۰ و ۸۸۱۵۳۵۹۴، دورنگار: ۸۸۴۹۳۸۰۳

کلیه حقوق، منطبق به بنیاد حکمت اسلامی صدرا است.

ISBN 978-600-5101-72-0

شابک: ۹۷۸_۶۰۰_۵۱۰۱_۷۲_۰

فهرست

عنوان	صفحه
پیشگفتار	۲۱
فصل اول (کلیات)	۲۵
بخش اول: تعریف نفس	۲۷
۱. نخستین تعریف	۲۷
۲. تعریف ابن سینا	۲۷
۳. تعریف سهروردی	۲۸
۴. تعریف ملاصدرا	۲۸
بخش دوم: اثبات وجود نفس	۳۰
۱. براهین ابن سینا	۳۰
الف) برهان دوام و استمرار	۳۰
ب) برهان انسان معلق	۳۰
۲. برهان ملاصدرا	۳۱
گوناگونی آثار موجودات	۳۱
بخش سوم: تجرد برزخی	۳۲
عالم مثال منفصل و متصل	۳۲
دیدگاه‌های حکیمان پیرامون مثال منفصل و متصل	۳۲

۱. ابن سینا و مثال متصل ۳۳
- الف) دیدگاه مشهور: انکار تجرد ۳۳
- اثبات مادیت خیال و صور خیالی ۳۳
۱. تصور مربع دوجناحی ۳۳
۲. تفاوت مقداری صور خیالی ۳۵
۳. عدم تصور رنگها در یک مکان ۳۵
- بررسی و نقد ۳۶
- نقد استدلال اول ۳۶
- الف) حلول صور علمی؛ ادراک ناتمام ۳۶
- خیالیت نفس و قیام صدور صور ۳۷
- دست استدل دوم ۳۸
- تفاوت صور در صور به فعل قوه خیال ۳۸
- نقد استدل دوم ۳۸
- غیرحسی بودن صور خیالی ۳۸
- ب) دیدگاه غیرمادی پذیرش ۳۸
۲. سهروردی و مثال متصل ۳۹
- بررسی و نقد ۴۰
۳. ملاصدرا و مثال متصل ۴۰
- الف) تشکیک وجود ۴۱
- ب) حرکت جوهری ۴۱
- براهین اثبات تجرد خیال ۴۲
۱. امتناع انطباع صور مجرد در قوه مادی ۴۲
۲. ادراک پدیده‌های معدوم ۴۲
۳. ادراک مفاهیم متضاد ۴۳
۴. انقسام‌ناپذیری صور خیالی و قوه خیال ۴۳
۵. امتناع حلول دو مقدار در محل واحد ۴۳
۶. تغییر‌ناپذیری صور خیالی با دگرگونیهای مادی ۴۴
- تحلیل و بررسی ۴۴
- بخش چهارم: تجرد نفس حیوانی ۴۵
۱. نگاهی به دیدگاه‌های پیشینیان ۴۵
- بررسی و نقد ۴۵
۲. ملاصدرا و تجرد نفس حیوانی ۴۶
- ۱-۲. دگرگونی اعضا و پایداری شخصیت ۴۶

۴۶	۲-۲. ادراک ذات
۴۷	۳-۲. دوگانگی هویت حیوان با اعضای بدن او
۴۸	تحلیل و بررسی
۴۸	۳. تطابق مراتب وجودی نفس با مراتب هستی
۴۹	جمع‌بندی
۵۱	فصل دوم: براهین تجرد نفس ناطقه
۵۳	فصل اول: براهین عقلی تجرد نفس ناطقه
۵۳	تقسیم‌بندی براهین تجرد نفس
۵۳	۱. گاه نفس گذشته و آینده
۵۴	۲. علم نسبت به ذات
۵۴	۱-۲. تقریر ابن سینا
۵۵	۲-۲. تقریر سهروردی
۵۵	نگرش و توجه به نخستین
۵۶	۳-۲. تقریر ملاصدرا
۵۶	ظهور برهان دوم در تجرد نفس خیال
۵۷	۳. علم حصولی و انقسام‌ناپذیری صور کلی
۵۷	۱-۳. تقریر ابن سینا
۵۸	۱. حلول‌ناپذیری معقولات در اجزاء منقسم و تقسیم
۶۰	۲. تشکیل‌ناپذیری خط از اجتماع نقاط
۶۰	۳. اثبات تقسیم‌ناپذیری صور معقول
۶۰	الف) ابطال حلول صورت در اجزاء متشابه
۶۱	ب) ابطال حلول صورت در اجزاء نامتشابه
۶۱	۱. ادراک‌ناپذیری صورت معقول
۶۱	۲. بروز تقسیم‌های گوناگون در اجزاء قوامی
۶۲	۳-۲. تقریر سهروردی
۶۲	الف) گستردگی مفاهیم پدیده‌ها
۶۳	ب) تساوق کلیت با انقسام‌ناپذیری
۶۳	تحلیل و بررسی
۶۴	۴. علم حصولی و تجرد از عوارض و مشخصات
۶۴	۱-۴. تقریر فارابی
۶۵	۲-۴. تقریر ابن سینا
۶۶	۳-۴. تقریر سهروردی

- الف) تجرد صور معقول به اعتبار محل ۶۶
- ب) ناسازگاری کلیت با عوارض جسمانی ۶۷
- ج) وحدت مفاهیم در مصادیق گوناگون ۶۷
- ۴-۴. تقریر ملاصدرا ۶۸
- تجرد محل بسبب تجرد صور ۶۸
- کلیت‌سازی قوه عاقله ۶۸
- تحلیل و بررسی ۶۹
- توانایی نفس در پیدایش افعال نامتناهی ۶۹
- ۵-۱. تقریر ابن‌سینا ۶۹
- ۵-۵. تقریر ملاصدرا ۷۰
- تحلیل و بررسی ۷۰
- پشت‌پای مفاهیم مادی به گفتار فخر رازی و ملاصدرا ۷۱
۶. ادراک نفس مجرد از بدن و ابزار جسمانی ۷۲
- ۶-۱. تقریر ابن‌سینا ۷۲
- ۶-۲. تقریر ملاصدرا ۷۳
- دلالت تجرد فعل بر تجرد افعال ۷۳
- دلالت برهان ششم بر قوه خیال ۷۴
۷. جسمانیت نفس؛ ادراک دائمی محال ۷۴
- ۷-۱. تقریر ابن‌سینا ۷۴
- ۷-۲. تقریر ملاصدرا ۷۶
- وجود صورت معقول و ترجیح بدون مرجع ۷۷
- تحلیل و بررسی ۷۷
۸. خستگی اعضای بدن؛ تقویت قوه عاقله ۷۸
- ۸-۱. تقریر ابن‌سینا ۷۸
- ۸-۲. تقریر ملاصدرا ۷۸
- تحلیل و بررسی ۷۹
۹. فقدان ویژگیهای قوای جسمانی در نفس ۷۹
- ظهور برهان نهم در تجرد قوه خیال ۸۰
۱۰. رابطه رشد عقلانی با ضعف قوای جسمانی ۸۱
- ۱۰-۱. تقریر ابن‌سینا ۸۱
- سبب بازماندن نفس از اندیشیدن ۸۱
- ۱۰-۲. تقریر ملاصدرا ۸۲
- سازگاری تجرد نفس با بدن مادی ۸۳

۸۳	عدم وابستگی نفس در کمالات به اعضای بدن
۸۴	تحلیل و بررسی
۸۴	۱۱. ادراک مدرکات گوناگون به شناسنده واحد
۸۶	۱-۱۱. عدم پیدایش نفس در روح بخاری
۸۶	۲-۱۱. ناسازگاری ادراک مدرکات با اصل سنخیت
۸۷	۳-۱۱. تمامیت نفس نسبت به قوای جزئی
۸۷	۱۲. بازیابی کمالات بدون نیاز به مسبب
۸۸	ناتوانی جسم در بازیابی کمالات از دست رفته
۸۹	تدبیر بدن مادی و مثالی و استقلال نفس از آنها
۹۰	بخش دوم: سرمدی تجرد نفس ناطقه
۹۰	نگاهی به جایگاه راهین نقلی
۹۰	۱. حقیقت نفس ناطقه کتاب الهی
۹۳	۲. حقیقت نفس ناطقه در روای
۹۴	مراتب نفس در نگاه ابن مؤمنان (ع)
۹۶	بخش سوم: ارتباط ادله با پیام‌های تجرد نفس
۹۶	بسترسازی
۹۶	۱. آگاهی و شناخت
۹۸	۲. خلاقیت و فاعلیت نفس
۹۹	۳. رؤیا، خوارق عادات، معجزات و کرامات
۱۰۰	۴. جاودانگی نفس
۱۰۰	۵. بازگشت و رستاخیز
۱۰۱	ارتباط و پیوستگی آثار تجرد نفس با یکدیگر
۱۰۳	فصل سوم: برآیندهای تجرد نفس
۱۰۵	بخش اول: آگاهی و شناخت (حضور و حصولی)
۱۰۵	۱. تبیین و بی‌ریزی مسئله
۱۰۵	۲. ادراک در روانشناسی و فلسفه
۱۰۷	۳. انواع ادراکات
۱۰۷	۳-۱. ادراک حضوری
۱۰۸	۳-۲. ادراک حصولی و اقسام آن
۱۰۸	۱. ادراک حسی

۲. ادراک خیالی..... ۱۰۸
۳. ادراک وهمی..... ۱۰۹
۴. ادراک عقلی و کلیت‌سازی..... ۱۰۹
- ۳-۳. نفی ادراک حضوری از پدیده‌های مادی..... ۱۱۱
- ۳-۴. ادراک حصولی و گذر از محسوس به معقول..... ۱۱۲
- الف) دیدگاه ابن‌سینا..... ۱۱۳
- ب) دیدگاه سهروردی..... ۱۱۳
- ج) دیدگاه ملاصدرا..... ۱۱۴
۱. واقعیت علم..... ۱۱۵
۲. مراتب معلومیت بالذات علم..... ۱۱۵
- تفاوت ادراکات بشری..... ۱۱۶
۱. دلیل برتری..... ۱۱۷
۴. قانون علم و ادراک و دگرگونی اندامهای شناخت..... ۱۱۸
- دوگانگی حسی و علم و رنگینیهایی مادی..... ۱۱۸
۵. شاخصه‌های صور حسی و مادی..... ۱۱۹
- ۵-۱. تزامن و تمنع..... ۱۲۰
- ۵-۲. انطباق‌ناپذیری تصویر بر روی جسم..... ۱۲۰
- ۵-۳. نابودی تصاویر مادی ضعیف و هم‌اشداد..... ۱۲۱
- ۵-۴. یکسانی صور مادی و تفاوت صور ادراکی نسبت به انسانها..... ۱۲۱
- ۵-۵. اشاره‌ناپذیری صور ادراکی..... ۱۲۱
- ۵-۶. تفاوت در بازیابی و استكمال صور ادراکی و صور حسی..... ۱۲۲
۶. نگهداری، یادآوری و بازشناسی داشته‌های ذهنی..... ۱۲۲
- ۶-۱. ذخیره اطلاعات حسی..... ۱۲۳
- ۶-۲. حافظه کوتاه‌مدت..... ۱۲۳
- ۶-۳. حافظه بلندمدت..... ۱۲۳
۷. روح بخاری حلقه پیوند نفس به بدن..... ۱۲۴
۸. هوش مصنوعی و مغزهای سلیکونی..... ۱۲۷
- جمع‌بندی..... ۱۲۸
- بخش دوم: خلاقیت و فاعلیت..... ۱۳۰
۱. تبیین و پی‌ریزی مسئله..... ۱۳۰
۲. انواع خلاقیت..... ۱۳۰
۳. چیستی خلاقیت..... ۱۳۱

۱۳۱	۴. قوه خیال، ابزار خلاقیت
۱۳۲	۵. خلاقیت نفس و مسئله وجود ذهنی
۱۳۳	۱-۵. نگاهی به پاسخهای پیشینان
۱۳۴	۲-۵. دیدگاه ملاصدرا پیرامون صور ذهنی
۱۳۴	الف) اثبات توانایی نفس بر ایجاد صور ذهنی
۱۳۴	قیاس نخست؛ نفس موجودی ملکوتی
۱۳۵	قیاس دوم؛ حضور صورت در پیشگاه نفس
۱۳۵	قیاس سوم؛ آگاهی نفس به صور ذهنی
۱۳۶	ب) پاسخ ملاصدرا بر اشکالات وجود ذهنی
۱۳۶	اشکال اول؛ علامه طباطبائی بر دیدگاه ملاصدرا
۱۳۷	وجود ذهنی بیرو هستی علم
۱۳۸	ه) بستگی جاد اعل و قابل
۱۳۸	۱. تقریر است اثبات
۱۳۹	۲. تقریر استاد خراسانی
۱۳۹	و) مظهریت و مظهریت نفس
۱۴۰	جمع‌بندی
۱۴۱	بخش سوم: پدیده‌های فراطبیعی (رؤیا، جبر، کرامت و خوارق عادات)
۱۴۱	۱. تبیین و پی‌ریزی مسئله
۱۴۱	۲. چیستی رؤیا
۱۴۲	۳. رؤیا؛ بستر ارتباط با فراماده
۱۴۳	۴. واردات غیبی در بیداری
۱۴۴	۵. پدیده‌های غیرعادی
۱۴۵	۱-۵. خوارق عادات
۱۴۶	۲-۵. معجزه و کرامت
۱۴۷	تحلیل و بررسی
۱۴۸	جمع‌بندی
۱۵۰	بخش چهارم: جاودانگی
۱۵۰	۱. تبیین و پی‌ریزی مسئله
۱۵۰	۲. دیدگاه‌ها و استدلال‌های حکیمان بر نامیرایی نفس
۱۵۰	۱-۲. ابن‌سینا و جاودانگی
۱۵۱	الف) تبیین رابطه نفس و بدن
۱۵۱	ب) عدم پیشی نفس و بدن بر یکدیگر

- ج) نامیرایی موجود بسیط و فعلیت محض ۱۵۲
- ۲-۲. سهروردی و جاودانگی ۱۵۴
- الف) تبیین رابطه نفس و بدن ۱۵۴
- ب) فقدان عوامل فنا در نفس ۱۵۴
- ۳-۲. ملاصدرا و جاودانگی ۱۵۵
- الف) رابطه تلازمی نفس و بدن ۱۵۵
- ب) شریک‌العله بودن نفس نسبت به بدن ۱۵۶
- ج) دوگانگی نفسیت نفس با تجرد عقلانی او ۱۵۶
- د) تبیین براهین فسادناپذیری نفس ۱۵۷
۱. وقف نابودی نفس بر نابودی علل آن ۱۵۷
۲. مسبوقیت حادث به ماده و زمان ۱۵۷
۳. رسی لاله‌های حکیمان بر نامیرایی نفس ۱۵۹
- الف) خیریت ملقی با حیثیت تجردی نفس ۱۵۹
- ب) اجتناب حدود و فسادناپذیری نفس ۱۵۹
- ج) اشکال نسبت به تغییر طلوسی بر جاودانگی نفس ۱۶۰
- د) پاسخ اشکال خسته به تغییر طلوسی ۱۶۱
- پاسخ مشهور: جداسازی نام ذات نفس از مقام فعل ۱۶۱
- پاسخ ملاصدرا: حدوث جسمانی و نفس روحانی نفس ۱۶۱
- حرکت اشتدادی؛ وجود پس از وجود ۱۶۲
- ۲-۵. بررسی و نقد اشکالات استاد مصباح یزدی بر جاودانگی نفس صدرایی ۱۶۲
۱. انسان کانون حرکت‌های گوناگون جوهری ۱۶۳
- متحرک واحد و مراتب متعدد ۱۶۳
۲. تبدیل‌ناپذیری نفس از مرحله مادی به مجرد ۱۶۵
- تغییر مادی به مجرد؛ کمال پس از کمال ۱۶۵
۳. اتحاد نفس با عقل فعال؛ برابری معلول با علت ۱۶۶
۴. ناسازگاری اتصال نفوس به عقل فعال با آموزه‌های ادیان ۱۶۶
- وابستگی معلول به علت؛ مظهریت نفس نسبت به عقل فعال ۱۶۷
۵. پوچی آفرینش و غایت نفوس ۱۶۸
- دوگانگی وجود علمی با وجود عینی ۱۶۸
۶. پوچی و بیهودگی اثبات تجرد نفس ۱۶۹
- تجرد مثالی نفس؛ بستر دریافت کمال عقلی ۱۶۹
۷. تعلق نفس به بدن، زمینه ادراک‌ناپذیری معقولات ۱۷۰
- گذر از مراتب ماده و مثال، ملاک دستیابی به معقولات ۱۷۰

۱۷۰	جمعبندی
۱۷۲	بخش پنجم: بازگشت و رستاخیز
۱۷۲	۱. تبیین و پی‌ریزی مسئله
۱۷۲	۲. اقسام معاد
۱۷۳	الف) معاد روحانی
۱۷۳	۱. دیدگاه ابن‌سینا
۱۷۳	۱-۱. نفوس ناطقه
۱۷۳	۱. لذت و رنج قوا
۱۷۴	۲. ناگونی قوا و لذت‌های آنها
۱۷۴	۱. نبود قوه مناسب سبب عدم گرایش به کمال
۱۷۴	۱. وجود مانع، سبب عدم تحقق لذت
۱۷۵	۲. عدم کمال، سبب عدم ادراک کمال
۱۷۵	۱-۲. تفاوت کمالات ادراکات نفس ناطقه با قوای دیگر
۱۷۶	۱-۳. یافته‌های قبول و استباط آنها با نفس
۱۷۶	۱-۴. نفوس ساده
۱۷۶	۱-۵. نفوس ثله
۱۷۷	بررسی و نقد
۱۷۸	۲. دیدگاه سهروردی
۱۷۹	۱-۲. تقسیم‌بندی نخست
۱۷۹	۱. نفوس ساده پاک
۱۷۹	۲. نفوس ساده ناپاک
۱۷۹	۳. نفوس تمام و پاک
۱۷۹	۴. نفوس تمام ناپاک
۱۸۰	۵. نفوس ناتمام پاک
۱۸۰	۶. نفوس ناتمام و ناپاک
۱۸۰	۲-۲. تقسیم‌بندی دوم
۱۸۰	۱. کاملان در علم و عمل
۱۸۱	۲. ناقصان در علم و عمل
۱۸۱	۳. نفوس ابلهان و صالحان
۱۸۱	بررسی و نقد
۱۸۲	۳. دیدگاه ملاصدرا
۱۸۲	۱-۳. خیریت وجود
۱۸۳	۲-۳. برتری لذت عقلی بر لذت حسی

- ۳-۳. سبب عدم ادراک لذت عقلی..... ۱۸۴
- ۴-۳. وجود جسمانی پایگاه نسیان و نقصان..... ۱۸۴
- ۵-۳. چگونگی پیدایش سعادت..... ۱۸۵
- ۶-۳. شقاوت حقیقی..... ۱۸۵
- ۷-۳. بازماندن نفوس از کمالات..... ۱۸۶
- بررسی و تحلیل..... ۱۸۶
- ب) معاد جسمانی..... ۱۸۷
۱. دیدگاه ابن سینا..... ۱۸۷
- بررسی و نقد..... ۱۸۷
- دیده به سهروردی..... ۱۸۸
- بررسی و نقد..... ۱۸۸
- دیدگاه صدرای..... ۱۸۹
۱. آفتاب آسمانی و ارتباط نفس با آنها..... ۱۸۹
۳. نافقه آسمانی نفس به بدن..... ۱۹۰
- ۳-۳. مبانی صدور در عبادشناسی جسمانی..... ۱۹۱
- الف) مبانی وجودی..... ۱۹۱
۱. اصالت وجود..... ۱۹۱
۲. تشخیص وجود..... ۱۹۱
۳. تشکیک وجود..... ۱۹۱
۴. حرکت جوهری..... ۱۹۱
۵. شینیت شیء..... ۱۹۱
۶. عینیت وحدت با وجود..... ۱۹۱
۷. نفس معیار جاودانگی شخصیت..... ۱۹۲
- ب) مبانی معرفت شناختی..... ۱۹۲
- قیام صدوری صور خیالی به نفس..... ۱۹۲
- ج) مبانی انسان شناختی..... ۱۹۲
۱. قوه خیال..... ۱۹۲
۲. خلاقیت نفس..... ۱۹۳
۳. انسان بشری، نفسانی، عقلی..... ۱۹۳

تحلیل و بررسی.....	۱۹۳
۳-۴. تفاوت‌های بدن دنیوی و مثالی.....	۱۹۴
۳-۵. بازگشت مجموع نفس و بدن.....	۱۹۴
۳-۶. جایگاه قوه خیال و خلاقیت آن در معاد جسمانی.....	۱۹۵
۳-۷. معاد حیوانات.....	۱۹۶
جمع‌بندی.....	۱۹۷

فصل چهارم: منکران تجرد نفس و پیامدهای آن (بررسی و نقد دیدگاه‌ها)..... ۲۰۱

بخش اول: نگاهی گذرا به اندیشه‌های ماده‌انگار.....	۲۰۱
منکران تجرد نفس: گذشته تا عصر حاضر.....	۲۰۱
الف) منکران تجرد نفس در حوزه دینی.....	۲۰۱
۱. گذشته‌نگار.....	۲۰۱
۲. معاصران.....	۲۰۲
ب) منکران تجرد نفس در حوزه فلسفی - تجربی.....	۲۰۴

بخش دوم: ماده‌انگاری در قلم دیدگاه تجرد..... ۲۰۴

نفس در نگرش تفکیک.....	۲۰۴
۱. نگرش تفکیکی به ادله تجرد نفس.....	۲۰۴
اشکالات تفکیکیان بر براهین تجرد نفس ناطقه.....	۲۰۵
دلیل اول: علم حصولی و تجرد از عوارض و مصادیق.....	۲۰۵
اشکال: قیام صور علمی به نور مجرد.....	۲۰۵
دلیل دوم: توانایی نفس بر انجام امور نامتناهی.....	۲۰۵
اشکال: قدرت بر نامتناهی بواسطه نور مجرد.....	۲۰۶
دلیل سوم: علم حصولی و انقسام‌ناپذیری صور کلی.....	۲۰۶
اشکال: ادراک صور بسیط با نور بیرون از ذات.....	۲۰۶
دلیل چهارم: ادراک امور متضاد.....	۲۰۶
اشکال: دریافت و مشاهده متقابلها به نور علم.....	۲۰۶
دلیل پنجم: خستگی اعضای بدن و تقویت قوه عاقله.....	۲۰۷
اشکال: اثبات دوگانگی نفس با بدن.....	۲۰۷
بررسی و نقد.....	۲۰۷
۲. شواهد نقلی تجرد نفس ناطقه.....	۲۰۹
بررسی و نقد.....	۲۰۹
۳. اثبات مادیت نفس.....	۲۱۰

- نقد استدلالهای مادیت نفس ۲۱۱
۱. استناد افعال به خود ۲۱۱
- ارتباط بدن با نفس و احاطه نفس بر آن ۲۱۱
۲. مکاندار بودن نفس ۲۱۱
- بدن، معروض کم ۲۱۱
۳. نورانیت و عدم نورانیت نفس ۲۱۲
- تفاوت تجرد نفس با تجرد عقول ۲۱۲
۴. مشاهده نفس بیرون از بدن ۲۱۳
- اثبات تجرد مثالی ۲۱۳
- بخش سوم: راه‌انگاری در قلمرو علمی - تجربی ۲۱۴
- نقد دیدگاه شناسان ۲۱۴
۱. بررسی فلسفه شناسی با فلسفه ۲۱۴
۲. روان و تظاهرات روان در بستر آزمایش ۲۱۵
۳. جایگاه و اهمیت داده در شناسی ۲۱۵
۴. جایگاه نفس و رابطه آن با بدن در فلسفه ذهن ۲۱۶
- الف) دوگانه‌انگاری ۲۱۷
- بررسی و نقد ۲۱۷
- ب) دوگانه‌انگاری خاصه‌یی ۲۱۹
- تحلیل و بررسی ۲۱۹
- بخش چهارم: آگاهی و شناخت ۲۲۱
- فرایند پیدایش شناخت در عصب‌شناسی ۲۲۱
- الف) پیدایش ادراک از راه مغز طبیعی ۲۲۲
- ب) پیدایش ادراک از راه مغز سلیکونی (هوش مصنوعی) ۲۲۲
- بررسی و نقد ۲۲۳
- الف) نقد نقضی ۲۲۳
- ب) نقد تحلیلی ۲۲۴
- بخش پنجم: خلاقیت و فاعلیت ۲۲۷
- تقابل فرایند تقشیر با خلاقیت نفس ۲۲۷
- بخش ششم: پدیده‌های فراطبیعی (رؤیا، معجزه و خوارق عادات) ۲۲۹
۱. رؤیا ۲۲۹

۲۳۰	تحلیل و بررسی
۲۳۱	۲. معجزات و خوارق عادات
۲۳۳	بخش هفتم: جاودانگی
۲۳۳	بقا در بستر ماده
۲۳۳	مکتب نوادریه (نئوگنوسی) و بقای اتم
۲۳۵	بررسی و نقد
۲۳۷	بخش هشتم: بازگشت و رستاخیز
۲۳۷	برابری معاد جسمانی و روحانی در نگرش تفکیکی
۲۳۷	۱. اصل صواب و اشکالات تفکیکیان بر آنها
۲۳۸	۱-۱. اصل وجود
۲۳۸	اشکال: ۱. ان ترتیب اثر بر ماهیت
۲۳۸	عدم مابقت اتم بالذات با معلوم بالعرض (سفسطه)
۲۳۸	اشکال: ۲. عدم داییش ماهیات نامتناهی در اصالت ماهیت
۲۳۹	تحقق ماهیتی بر مبنای مابقی و منتها
۲۳۹	اشکال سوم: جزئی شدن ماهیت
۲۳۹	تحقق ماهیت به وجود
۲۴۰	۱-۲. تشخیص وجود
۲۴۰	اشکال: همانندی نفس اخروی با نفس دنیوی
۲۴۰	۱-۳. تشکیک وجود
۲۴۰	اشکال: عدم همسنخی میان خالق با مخلوق
۲۴۱	یکسانی حمل مفهوم وجود بر موجودات
۲۴۱	۱-۴. حرکت جوهری
۲۴۲	الف) تحقق حرکت ذاتی در حرکت‌های عرضی
۲۴۲	اشکال: استغنا حرکت عرضی از علت
۲۴۲	نبود حرکت در مقوله خاص
۲۴۲	ب) اتحاد عرض با عرضی
۲۴۳	اشکال: عدم نیاز به اتحاد موضوع و محمول در تمامی جهات
۲۴۳	یکسانی وجود فی نفسه عرض با وجود لغيره آن
۲۴۴	اشکال: ثبات جوهر بدن ذری
۲۴۴	ناپایداری ماده و ذرات مادی
۲۴۴	۱-۵. شیئیت شیء
۲۴۴	اشکال: شیئیت شیء به خود

- ۲۴۴ فعلیت ملاک شیئیت.
- ۲۴۵ اشکال: تشخیص انسان به روح و بدن.
- ۲۴۵ نبود ارتباط میان نفس و بدن.
- ۲۴۵ ۱-۶ خلاقیت نفس.
- ۲۴۵ اشکال: عدم تجرد قوه خیال از ماده نخستین.
- ۲۴۶ وابستگی و نیازمندی ماده در تحقق به فعلیت.
- ۲۴۶ ۲. پریسپری (جسم مثالی).
- ۲۴۷ بررسی و نقد.
- ۲۴۷ جمع‌بندی.
- ۲۴۷ ۳. بیان.
- ۲۴۹ مناسبات و مآلات.
- ۲۵۵ نمایه آیات و روایات.

از اغا غریب انسان تا به امروز، شناخت نفس و ویژگیهای آن یکی از مهمترین مسائلی بوده که مورد توجه واقع گردیده است. نفس یا همان «من» آدمی حقیقتی است که بسبب برخورد بین زمین و آسمان و فراطبیعی و پیچیدگی در ساختار وجودی، شناخت کامل آن بسادگی امکانپذیر نیست، از اینرو نیازمند دانش، ابزار و متخصصانی است که توان اثبات وجود و بررسی چیست؟ آن را داشته باشند.

تاکنون در طول تاریخ، افراد بسیاری از این گمراهی ملوکوتی سخن گفته‌اند که اهمیت و جایگاه گفتار آنان براساس منبع و دانش و اختیار داشته‌اند، دارای شدت و ضعف است. پیام‌آوران الهی بویژه حضرت ختمی مرتبت (ص) و نیز فرزندان و جانشینان بزرگوار ایشان را باید نقطه آغاز و بلکه پایان این سلسله دانست، چرا که این بزرگان خود از جانب پروردگار فرستاده شده و جانشینان یکدیگر گردیدند تا در گام نخست آن حساسیت خویش، شناساندن و پرورش این جنبه از هویت آدمی را بعهده بگیرند. کتاب آسمانی که این روایی و مجموعه سخنان اهل بیت (ع) را باید متبع مهمی پیرامون خودشناسی دانست.

اما افراد دیگر، فیلسوفان مسلمان و روانشناسان هستند که هر کدام با سوابق ربانی و ابزارهای ویژه خویش دیدگاه‌های متفاوتی را در این زمینه ارائه نمودند. روانشناسان روان انسان را همواره با توجه به ابزار شناختی خود - مشاهده، تجربه و آزمایش - مورد بررسی قرار داده‌اند و سعی بر آن داشته‌اند که سرچشمه تمامی تراوشات روانی را مغز آدمی معرفی نمایند. گرچه تلاشهای آنان در این زمینه بسیار بااهمیت و شایان ستایش است، اما این افراد تنها به مجموعه‌یی از کنشها و واکنشهای جسمانی مرتبط با پدیده‌های نفسانی (روانی) دست یافتند که بسبب ارتباط نفس با بدن نقش زمینه‌سازی پیدایش این پدیده‌ها را ایفا مینمایند و البته بسیار ضروری هستند.

حرکت روانشناسان در مسیر تجربه و آزمایش موجب آن گردید که تنها جنبه جسمانی انسان معرفی شود و ناگزیر به موجودی تک‌بعدی مبدل گردد و چنانچه بُعد فرامادی برای او لحاظ شود، آن نیز در چارچوب علم به بررسی و پژوهش درآید.

اما فیلسوفان از زاویه دیگری به انسان نگریستند. آنها علاوه بر توجه به جنبه‌های جسمانی، بیش از همه به جنبه روحانی انسان اهمیت داده و گوهر نفس او را پایه و شالوده انسان‌شناسی خود گردانیدند. فیلسوفانی چون ابن‌سینا، سهروردی، ملاصدرا و نایب‌الهی با اثبات وجود نفس و تجرد آن توانستند پیامدها و مسائلی که با نفس در ارتباط هستند را تا آنجا که عقل بدان دسترسی دارد، تبیین نموده و حتی در بیشتر موارد آثار را بر اساس انسان‌شناسی دینی پی‌ریزی نمایند.

خودشناسی فلسفی گرچه الهام گرفته از خودشناسی دینی و در مقابل خودشناسی تجربی است، با وجود تفاوت‌هایی برخاسته از جریانهای فکری اسلامی است. از میان مکتبه‌های سه فلسفه اشراق و متعالیه، حکمت متعالیه بعلت برخوردار از نوآوریهای منحصر بفرد، جایگاه ویژه‌ای در میان حکمت‌های پیش از خود دارد. تا پیش از ملاصدرا، تجرد نفس، در باب عقلانی منحصراً بر بود و قوه خیال مادی بشمار می‌آمد، اما با آمدن حکمت صدرایی ضمن پذیرش اصول گذشتگان، خیال انسانی نیز مجرد دانسته شد و بر پایه آن مسائلی بنا شد که موجب بالندگی و گسترده‌گی انسان‌شناسی فلسفی گردید که از جمله آنها میتوان به مسئله «جبر و اختیار» اشاره نمود که بقای کسانی که به مرتبه تجرد عقلانی نرسیده‌اند و بیشتر بر اراده انسانی را تشکیل میدهند را به اثبات رسانید.

پژوهش حاضر ضمن استفاده و توجه به پژوهشهای انجام شده پیرامون نفس و خودشناسی فلسفی، روش نوینی در طرح مباحث ارائه مینماید که نگریستن به آنجا که جستجو نمود نتوانست همانندی برای آن بیابد. تاکنون در حوزه خودشناسی فلسفی اصل تجرد نفس بگونه مستقل مورد بررسی قرار می‌گرفته و موضوعاتی که از جهاتی با این اصل در ارتباط هستند نیز هرکدام جداگانه به تحقیق درمی‌آمدند و البته بر مبنای پذیرش تجرد نفس تبیین می‌گردیدند.

کتاب حاضر که پژوهش‌نامه کارشناسی‌ارشد با عنوان «بررسی آثار مترتب بر تجرد نفس و نقد دیدگاه منکران» بوده است، با نگاهی تطبیقی، نخست به اثبات تجرد نفس و ارائه تقریرهای گوناگون براهین آن از فیلسوفان مکاتب سه‌گانه مشاء، اشراق و متعالیه

پرداخته و سپس بر اساس ویژگیهای بیان شده در مقدمات و نتایج براهین، به معرفی و بررسی مسائلی میپردازد که از آنها با عنوان «آثار و برآیندهای تجرد نفس» یاد میشود. در فصل نخست به کلیاتی چون تعریف و اثبات وجود نفس، تجرد برزخی انسانی و حیوانی پرداخته شده و دیدگاههای گوناگون فیلسوفان مورد بررسی قرار گرفته است. فصل دوم به اثبات تجرد نفس و تقریرهای فیلسوفان از ادله تجرد نفس اختصاص داده شده است. در بخش اول این فصل، سیزده دلیل ارائه شده که بیشتر فیلسوفان غربی بر آنها استناد میکنند و یکسانی بر این ادله ارائه نمودهاند و برخی از آنها نیز ویژه افراد خاصی چون ارسطو است. در بخش دوم شواهدی از اخبار موجود در کتاب و سنت مطرح گردیده که مستهلبی از فیلسوفان و پیروان حکمت متعالیه آنها را مهر تأییدی بر گفتار خویش برآورد.

در فصل سوم یک آثار و کتب فلسفی که به تحقیق و بررسی درآمده است؛ آثاری چون شناخت (حضور و حضوری)، خلافت نفس، پدیدههای فراطبیعی، جاودانگی و رستاخیز که بر اساس مبانی حکمتهای سه گانه تقریرهای مختلفی را به خود اختصاص دادهاند. در فصل چهارم نیز دیدگاههای فیلسوفان تجرد نفس و ماده‌نگاران در دو حوزه دینی و علمی - تجربی، مورد بررسی و نقد قرار گرفته و ضعف و کاستی اندیشه‌های آنها مشخص گردیده است.

نوشتار حاضر در روزگاری تدوین گردید که بخش بزرگی از تحول در علوم انسانی و پاکسازی این علوم از اندیشه‌های غربی است. هر چند که بسیاری از این علوم بگونه کامل امکانپذیر نیست، اما با دردست داشتن شاخصه‌های ایرانی-اسلامی میتوان حد و مرز اندیشه‌ها و باورهای خود و دیگران را بدرستی روشن نمود.

آوازه پارسیان در دلبستگی به دانش‌اندوزی و داشتن دانشمندی و دانش‌پژوهی، انکارناپذیر است. سرزمین ایران، مهد فلسفه اسلامی و فیلسوفانی است که هر یک پایه‌گذار اندیشه خاصی هستند و از آنجا که فلسفه را «مادر علوم» مینامند، پس چه نیکوست که با داشتن چنین مادری علوم انسانی خویش را خود پیروانیم و در پرتو نگاه او در رشد و بالندگی این علوم گام برداریم. نگارنده نوشتار حاضر را گامی کوتاه و سهمی اندک در این مسیر میداند و آن را به جامعه علمی کشور تقدیم میکند و مطالعه آن را برای دانشجویان رشته‌های علوم انسانی بویژه «مجموعه فلسفه و مجموعه روانشناسی» پیشنهاد مینماید.

بدون شک در تدوین هر اثر پژوهشی نه یک فرد بلکه افرادی مشارکت دارند که نادیده انگاشتن حضور آنان ناسپاسی از زحمات آن بزرگواران است. جناب آقای دکتر سید مرتضی حسینی شاهرودی، استاد گروه فلسفه و حکمت اسلامی دانشکده الهیات دانشگاه فردوسی مشهد در ورود بنده به عرصه پژوهش، نقش بسزایی داشته و هیچگاه در مطالعه و نقد این اثر کوتاهی نکرده و همواره در رعایت اصول و نکات پژوهشی آن کوشش ده‌اند. استاد بزرگوارم جناب حجة الاسلام سید محمد موسوی استادیار و مدیر ترم گروه فلسفه و کلام دانشگاه علوم اسلامی رضوی که نتیجه زحمات حکیم گراندردی چون استاد علامه سید جلال‌الدین آشتیانی هستند، حق بزرگی در یادگیری فلسفه سید بنده داشته و در اشراف و رفع اشکالهای این اثر حق خویش را افزوده و بنیاد حکمت اسلامی صدرا که چاپ و انتشار این نوشتار را پذیرفتند نیز قدردانی مینمایم و بویژه وزیران و رؤسای محترم، استادان و کارکنان این بنیاد را در راستای گسترش پیشه‌ای صدرایی از خداوند منان خواستارم.

پروردگارا! ما را در تخصیص و بهم معارف دین یاری نما و به ما توفیق آن ده که حکمت را در راه خشنودی ترا گیریم و خود را به زیور صفات پسندیده اخلاقی بیاراییم و از آنچه موجب ناخرسندی تو است دور باشیم.

سید حسین پور

پژوهشگر گروه حکمت

بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی

بهار ۱۳۹۳